

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

**CERCETĂRI
ARHEOLOGICE**

XXXIII

1

**CERCETĂRI
ARHEOLOGICE**

XXXIII

1

BUCUREȘTI

2026

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Sorin Ailincăi, Dan Aparaschivei, Mihai Bărbulescu, Nikolaus K.O. Boroffka, Adina Boroneanț, Florin Curta, Dragoș Diaconescu, Stela Doncheva, Gabriel Fusek, Florin Gogâltan, Martin Husár, Sergiu Matveev, Dragoș Măndescu, Ioana A. Oltean, Ioan-Carol Opriș, Constantin C. Petolescu, Zeno Karl Pinter, Stefan Pop-Lazić, Ivan Radman-Livaja, Tudor Sălăgean, Victor Spinei, Agnieszka Tomas, Šimon Ungerman, Boaz Zissu

COLECTIVUL DE REDACȚIE:

Silviu Oța – redactor-șef
Laurențiu Angheluță
Ioana Cortea
Liviu Mihail Iancu
Alexandru Rațiu
Andreea Ștefan
Maria-Magdalena Ștefan
Ovidiu Țentea

Tehnoredactare și coperta: Petru Ureche

Ilustrația de pe copertile 1, 4: Maria Gorea, La stèle funéraire araméenne de Tomis (CIS 3907 = PAT 252). Redécouverte, nouvelle lecture et contexte, *Cercetări Arheologice* 32,.2, 2026.

ISSN 0255-6812

www.cercetări-arheologice.ro

<https://doi.org/10.46535/ca.33.1>

<https://doi.org/10.46535/ca.33.2>

Volum editat de Muzeul Național de Istorie a României
Calea Victoriei 12, București, 030026, România

CUPRINS/CONTENTS

33/1

STUDII/STUDIES

Mykola NIKOLAEV, A New Numismatic Source for Herodotus' "Scythian Logos". A Preliminary Study	11
Nizam ABAY, A Group of Fibulae from the Selçuk University Museum	19
Boaz ZISSU, Eitan KLEIN, Ritual Baths with Double Entrances in the Jerusalem Hills: Architecture and Context	33
Maria GOREA, Note sur un tesson en céramique incisé en lettres araméennes, trouvé dans le castrum romain de Porolissum (colline Pomet), en Dacie	65
Ioan PISO, La garnison romaine de Porolissum	71
Alexandru POPA, Andrea POPA, Dinamică planimetrică și importanță strategică: Noi contribuții asupra castrului roman de la Boroșneu Mare	115
Alexandru RAȚIU, Ioan C. OPRÎȘ, Mihai DUCA, Fine wares from the late Roman <i>Principia</i> at Capidava (III	127
Adrian ADAMESCU, Tudor MANDACHE, Gabriel JUGĂNARU, Necropola tumulară de la Tirighina-Barboși (Galați). Contribuții preliminare în urma cercetărilor preventive recente	145
Liviu PETCULESCU, Roman military equipment in the northeastern part of Moesia Inferior. II. The Noviodunum Cemetery. Tumulus 30.	159
Ioana MANEA, Ovidiu ȚENȚEA, Roman Glass from the Baths at Buridava (Stolniceni): A Typological and Functional Study	183
Alina STREINU, Irina ACHIM, Shadows and Flames: Oil Lamps from the <i>Basilica with Crypt</i> Sector at Histria (2002–2023)	217
İLKNUR GÜLTEKİN GENÇ, Akin TEMÜR, Garland-Decorated Stones in the Museum of Stone Artifacts and Mosaics of the Ancient City of Sebastopolis	241
Alexandra PREDA, Notes on Beads from Richly Furnished Finds in the Tisza Basin. Dating to the D2/D3-D3 period	257
Vlad VORNIC, Vestigii medievale timpurii de tip Penkovka descoperite recent la Bălceana (raionul Hâncești)	277
Erwin GÁLL, Róbert GINDELE, Levente DACZÓ, Analiza preliminară a sitului funerar din secolul al VII-lea de la Vălcani-Vamă și limitele interpretării arheologice (bazată exclusiv pe metodele sale proprii)	287
Maria DARAKCHIEVA, Mariya MANOLOVA-VOYKOVA, Iryna TESLENKO, Crimean Medieval Glazed Pottery in Varna and Its Surroundings, Bulgaria	311
Valerii KAPELIUSHNYI, Mykhailo ORLYK, Ancient and Medieval Numismatics in the Context of Contemporary Methodological Paradigms	371
Vlad VORNIC, Sergiu MATVEEV, Ion URSU, Un mormânt de înhumare medieval timpuriu (secolele X–XI) de la Valea Mare, r-nul Ungheni	381

Michal SCHWARTZ, Changing boundary environment: Geographic impacts on linguistic, religious, and political dominance in Inner Asia	403
Natalia OVCEAROV, Istoricul studierii industriei osului din stațiunile paleolitice reflectat în literatura sovietică	421
Vitalie BÂRCĂ, The Sarmatians on the western edge of the Eurasian steppe. Reading notes on a recently published monograph	427

CA

33/1

ISTORICUL STUDIERII INDUSTRIEI OSULUI DIN STAȚIUNILE PALEOLITICE REFLECTAT ÎN ISTORIOGRAFIA SOVIETICĂ¹

NATALIA OVCEAROV

REZUMAT:

Spre mijlocul sec. XX în știința sovietică s-au format principalele tendințe în studierea industriilor din os, corn și fildeș. Aceste cercetări, în general, erau îndreptate spre descrierea tipologică și funcțională a pieselor din materii organice. Paleoliticienii treptat au creat fundamentul analizei tehnologice a obiectelor din os, corn și fildeș, care a permis lărgirea cunoștințelor privind cultura materială a stațiunilor paleolitice. Cercetători ca M.M. Gerasimov, P.I. Boriskovskii, G.A. Bonch-Osmolovskii, M.D. Gvozdover, S.A. Semenov, A.N. Rogachev, A.K. Filippov și alții s-au bazat pe simbioza dintre observațiile proprii cu rezultatele experimentelor și studiilor etnografice. Acestea din urmă, au permis stabilirea funcționalității pieselor, metodele de confecționare a uneltelor și dependența formelor obiectelor de tipuri de materii prime organice.

ABSTRACT: THE HISTORY OF THE STUDY OF THE BONE INDUSTRY IN PALEOLITHIC SITES REFLECTED IN SOVIET HISTORIOGRAPHY

By the middle of the 20th century, the main trends in the study of bone, horn, and tusk industries were formed in Soviet science. These studies, in general, were aimed at the typological and functional description of pieces made of organic materials. Paleolithic scientists gradually created the basis for the technological analysis of bone, horn, and tusk objects, which allowed to expand knowledge about the material culture of the Paleolithic sites. Such researchers as M.M. Gerasimov, P.I. Boriskovskii, G.A. Bonch-Osmolovskii, M.D. Gvozdover, S.A. Semenov, A. N. Rogachev, A. K. Filippov, and others made connections between their own observations with the results of experiments and ethnographic observations. These studies allowed to establish the functionality of the pieces, the methods of making tools, and the dependence of the shapes of objects on the types of organic raw materials.

CUVINTE CHEIE: analiza tipologică și funcțională, metode de prelucrare a osului, cornului și a fildeșului, istoriografia sovietică.

KEY WORDS: typological and functional analysis, methods of processing bone, horn and tusk, Soviet historiography.

Piese din os, corn și fildeș reprezintă o parte importantă a culturii materiale a majorității stațiunilor paleolitice din spațiul est-european. Osul, cornul și fildeșul sunt prezente prin diferite categorii de artefacte: materie primă, semifabricate și piese finite, aflate în diferite etape de utilizare. Analiza obiectelor din corn, fildeș și os permite o înțelegere multilaterală a culturii materiale a stațiunilor paleolitice – tehnologii de prelucrare, modelele culturale și socioeconomice și regularități semantice la formarea inventarului, care completează studiul inventarului litic.

Spre mijlocul sec. XX în știința sovietică se formase principalele tendințe în studierea inventarului din os, corn și fildeș din stațiunile paleolitice. În general, cercetările erau îndreptate spre descrierea tipologică și analiza funcțională a pieselor. Atenția paleoliticienilor a fost acordată în mod deosebit pieselor finite și obiectelor de artă și de podoabă, dar adesea de completitudine a analizei materialului depindea de condițiile de conservare a materialului organic colectat în stațiunile paleolitice, precum și de numărul mic și de selectivitatea artefactelor.² Primele cercetări complexe a industriilor osului, cornului și a fildeșului au fost realizate datorită conservării mai

¹ Cercetare realizată prin subprogramul 011501 „Patrimoniul arheologic preistoric și antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică” în cadrul Centrului de Arheologie „Ion Niculiță” (Universitatea de Stat din Moldova).

² Boriskovskii 1941; Efimenko 1931; Efimenko 1958; Rogachev 1955; Rogachev 1957.

bune a materialului osteologic din stațiunile paleolitice. De asemenea, treptat s-au format și metodele de analiză traseologică și tehnologică, care au pus bazele cercetărilor ulterioare privind metodele de prelucrarea a osului, cornului și fildeșului.³

O influență semnificativă în formarea bazei metodologice a analizei tehnologice și funcționale au avut lucrările lui G.A. Bonch-Osmolovskii legate de studierea stațiunii Kiik-Koba.⁴ Tehnicile respective s-au format pe conceptele metodologice a lui A. Martin.⁵ Analizând piesele din os și cu urme de prelucrare fildeș (retușor din os, lustruitor din os și „târâncop” din fildeș de mamut), G.A. Bonch-Osmolovskii, inițial, a presupus, că tăieturile liniare de pe os sunt urme de dezmembrare a corpurilor animalelor, dar ulterior, bazându-se pe cercetările lui A. Martin și M. Pittar, a acceptat ipoteza, că aceste urme n-au nimic comun cu dezmembrarea articulațiilor.⁶ Cercetătorul a comparat materialul organic din Kiik-Koba cu materialul din stațiunile din vestul Europei⁷ și a subliniat, că „citirea” urmelor de prelucrare de pe artefactele din os și fildeș sunt în directă dependență de gradul de conservare a materialului osteologic din stațiunile paleolitice.⁸ G.A. Bonch-Osmolovskii a stabilit, că analiză detaliată a urmelor de prelucrare și de utilizare de pe unelte poate lega direct obiectul cu funcționalitatea lui exactă, dar și tipologic piese diferite puteau fi utilizate pentru scopuri similare în activitatea economică a comunităților.⁹ Autorul a încercat să stabilească pașii de dezmembrare a animalelor, extracția măduvei și ce urme erau lăsate pe oase; să identifice operațiuni de separare a cărnii de pe oase.¹⁰ Toate aceste observații au avut ca fundament cercetări etnografice. Reușind din rezultatele obținute, G.A. Bonch-Osmolovskii a evidențiat rolul urmelor de prelucrare a pieselor și a stabilit importanța determinării funcționalității artefactelor nu doar ca informație complementară, dar și ca analiză complexă.

Una dintre primele lucrări complexe privind prelucrarea osului a fost realizată de către M.M. Gerasimov, în cadrul cercetării în anii 1930-40 a stațiunii Mal'ta¹¹ (sat. Mal'ta, reg. Irkutsk, Rusia). În timpul cercetărilor a fost adunată o colecție bogată de piese din os, corn și fildeș, alcătuită din piese finite și cu urme de prelucrare, dar și piese de artă și podoabe. Autorul cercetărilor a descris artefactele nu numai din punct de vedere funcțional, ci și pe lângă sistematizarea materialului osteologic, autorul a efectuat cercetări ample, combinând observațiile etnografice cu primele concluzii experimentale. M.M. Gerasimov a fost primul care a încercat să identifice legăturile dintre metodele de prelucrarea a osului cu inventarul litic din stațiunea respectivă¹². El și-a propus să identifice relații dintre materiile prime organice, selectarea materiei prime (vânătoare sau colectare a materialului organic potrivit) cu mediul din perioada de locuire a stațiunii. Autorul încearcă să răspundă la întrebări legate de numărul mare de resturile osteologice de ren polar și gradul de utilizare a lor în activități economice (carnea era pentru hrana comunității, iar cornul și osul deveneau materie primă pentru confecționarea uneltelor).¹³ M. Gerasimov a studiat detaliat fiecare obiect din os, corn și fildeș, ceea ce i-a permis să efectueze o analiză complexă a ansamblului osteologic. De exemplu, el a fost printre primii cercetători, care au stabilit cum au fost zdrobite craniile rinocerului siberian la stațiunea Mal'ta pentru extragerea măduvei, precum și a identificat în inventarul litic al stațiunii unelte care erau utilizate pentru aceste operațiuni, cât și scenariul de operațiuni pentru extragerea corectă a măduvei¹⁴. Mai mult, autorul a descris și practici de înmuiere și cioplire a osului cu ajutorul metodelor de modificarea a temperaturii și a umidității¹⁵, ceea ce este confirmat cu prezența unui inventar din materii organice variat, alcătuit din unelte, piese de artă și podoabe (diadema din înmormântarea unui copil, ace fine, vârfuri din fildeș etc.).¹⁶ M. Gerasimov a descris și proprietățile osului, fildeșului și cornului, menționând, că:

- osul „proaspăt” (de la un animal ucis recent) este moale și vâscos și prin eforturi mici se taie cu o lamă de silex. Dar osul uscat care a stat mai mult timp la soare și vânt, pierde grăsimea și umiditatea și devine mai dur și mai fragil, silexul lunecă pe suprafața osului uscat și e greu de prelucrat;
- fildeșul „proaspăt” se caracterizează cu o densitate mai mare decât osul și este mai vâscos, de aceea se prelucraza mai greu. Dar fildeșul uscat se delaminează, se lustruiește mai facil;

³ Bonch-Osmolovskii 1931; Gerasimov 1941; Semenov 1957.

⁴ Bonch-Osmolovskii 1940.

⁵ Soldatova 2015, 7; Bonch-Osmolovskii 1940, 118.

⁶ Bonch-Osmolovskii 1940, 118.

⁷ Bonch-Osmolovskii 1940, 118-119.

⁸ Bonch-Osmolovskii 1940, 119.

⁹ Bonch-Osmolovskii 1931, 27.

¹⁰ Bonch-Osmolovskii 1940, 123-124.

¹¹ Gerasimov 1931 și 1941.

¹² Gerasimov 1941, 65.

¹³ Gerasimov 1941, 66.

¹⁴ Gerasimov 1941, 67.

¹⁵ Gerasimov 1941, 71.

¹⁶ Gerasimov 1941, 70.

- cornul de ren polar în stare „proaspătă” este moale și se prelucurează ușor cu unelte din silex. Cornul uscat, însă, devine mai dur și este greu de zdrobit, de aceea din corn foarte des sunt confecționate mânere și dălți.¹⁷

Deși există și unele „lacune” în cercetările lui M. Gerasimov, trebuie de menționat, că studiul prelucrării a osului, în interpretările lui M. Gerasimov, în mai multe a depășit abordările și metodele cercetătorilor contemporani, care se limitau, de obicei, la descrierea tipologică formală a materialului organic.¹⁸

Ideile lui M. Gersimov au fost continuate și completate de către S.A. Semenov, care, folosind metodele experimentale și observațiile etnografice, a rafinat conceptul de analiză tehnologică și funcțională și a creat un fundament excepțional de identificare și apariție a urmelor de prelucrare și de întrebuințare a uneltelor litice.¹⁹ Ulterior, bazându-se pe propriile experimente, S. Semenov a demarat analiză a industriilor osului și a fildeșului.²⁰ Trebuie de menționat, că autorul practic n-a acordat atenție studierii metodelor de prelucrarea a cornului. Realizarea experimentelor și interpretarea studiilor traseologice asupra uneltelor din piatră și din materii organice i-a permis să identifice diferite tehnici, precum: lovirea, fasonarea, tăierea, geluirea și altele.²¹ Important de evidențiat, că în publicațiile lui S. Semenov au fost descrise și urmele lăsate pe os de diverse unelte, precum și metodele de identificare a lor.²² Ulterior, el a creat o baza metodologică privind analiza pieselor din os, care s-a bazat pe:

- identificarea proprietăților structurale și plastice ale osului și a fildeșului;
- distingerea urmelor antropice de cele formate ca urmare a proceselor naturale care apar în straturile culturale;
- observații experimentale asupra proceselor de uzură osoasă în timpul lucrului și asupra proceselor de prelucrare a acestuia cu diferite tipuri de unelte.

O atenție mare a fost acordată rezultatelor observațiilor experimentale obținute în timpul cercetărilor în teren, reflectate în publicația din 1963, dedicată nu doar unei noi etape în studiul urmelor de pe artefacte, dar și a procesului complet de confecționare a uneltelor propriu-zise²³. Autorul s-a concentrat pe examinarea uneltelor din piatră, iar unelte din os sunt menționate doar în contextul cioplirii și utilizării industriei pietrei. În același timp, în articol respectiv S.A. Semenov prezintă observații importante privind confecționarea și formarea anumitor tipuri de unelte (gratoare și burine), care au un rol major în prelucrarea materiilor organice.²⁴

Pe fundamentul analizelor funcționale și experimentale, S.A. Semenov a studiat în detaliu unele urme de prelucrare de pe artefacte din os și fildeș. Ca și în industria pietrei, el a descris criteriile de evaluare a acestora și a dezvoltat o schemă destul de detaliată pentru prelucrarea materiei din os și fildeș.²⁵ S.A. Semenov a reușit să distingă trei abordări diferite ale studiului industriei osoase:

- realizarea metodelor tehnice a prelucrării osului;
- stabilirea secvențelor *lanțului de operațiuni* a prelucrării materiei organice;
- evidențierea, reieșind din formele morfologice, caracteristicilor structurale și mecanice a principalelor tipuri de materie primă (osul tubular, osul plat și lat) și descrierea metodelor de prelucrare a materiei organice în scopul obținerii unor forme finale/piese finite sau semifabricate (lustruitor²⁶, „târâncop”²⁷, mâner²⁸ etc.).

Cercetările lui S.A. Semenov au stat la temelia unei direcții de cercetare complet noi, traseologia. În general, cercetările lui S. A. Semenov au fost atât de multilaterale, încât au devenit o bază metodologică pentru o gamă largă de investigații. Pe de altă parte, probabil din cauza diversității materialelor și epocilor acoperite, în lucrările lui „lipsește” un cadru unificat pentru dezvoltarea tehnicilor și metodelor de prelucrare materiilor organice din paleolitic.

O schemă specifică pentru procesul de prelucrare a osului din paleoliticul a fost dezvoltată în anii 1950, de către M.D. Gvozdover, bazate pe cercetările stațiunii paleolitice Avdeev²⁹ (sat. Avdeev, regiunea Kursk, Rusia). M.D. Gvozdover a descris detaliat metodele tehnologice utilizate pentru a produce anumite tipuri de unelte, de la selectarea materiei prime potrivite până la obținerea pieselor finite, subliniind faptul, că la stațiunea Avdeev

¹⁷ Gerasimov 1941, 70.

¹⁸ Gerasimov 1941; Efimenko 1931 și 1957.

¹⁹ Semenov 1957

²⁰ Semenov 1957, 128-139.

²¹ Semenov 1957, 175-187; Semenov 1968, 128-139.

²² Semenov 1957, 200-208.

²³ Semenov 1963.

²⁴ Semenov 1963, 211-213.

²⁵ Semenov 1957, 175-227.

²⁶ Semenov 1957, 210-211.

²⁷ Semenov 1957, 212.

²⁸ Semenov 1957, 209-210.

²⁹ Gvozdover 1949, 1953.

(datorită cercetărilor arheologice complexe și colectării tuturor artefactelor din materie organică) a fost posibilă restabilirea operațiunilor tehnologice de prelucrare a osului și fildeșului, care au fost confirmate de autor prin efectuarea experimentelor tehnologice.³⁰ M. Gvozdover a subliniat, că spre perioada paleoliticului târziu, în rezultatul micșorării a inventarului litic și confecționării de unelte mai avansate, urmele de dezmembrare a corpurilor de animale au devenit mai puțin vizibile și interpretarea lor devine dificilă.³¹ Este important, că pentru comparație a fost utilizată nu numai forma pieselor, dar și metodele tehnice de prelucrarea a osului și a cornului.³² Ca rezultat, M. D. Gvozdover a fost prima, care a construit scheme de operațiuni (*lanțuri de operațiuni*) pentru materialul arheologic provenit dintr-o stațiune. De asemenea, ea a fost prima care a propus ipoteza de comparare a tehnologiilor de prelucrare a osului în cadrul definiției culturale și cronologice a siturilor paleolitice. Ea a remarcat dependența formei instrumentului de tehnologia utilizată – forma neobișnuită a oricărui obiect reflectă morfologia naturală a osului, cornului sau fildeșului.³³ Autoarea a considerat că ornamentarea și proiectarea figurativă reprezintă o parte din procesul tehnologic de confecționare a uneltelor. M.D. Gvozdover a realizat și o descriere completă a ornamentelor din stațiunile Avdeev și Kostenki 1 (sat. Kostenki, regiunea Voronej, Rusia).³⁴

Vom menționa și rezultatele cercetării lui A. Filippov, care în anii 1970, sub îndrumarea lui S. Semenov, a realizat o serie de experimente tehnologice, destinate confecționării a anumitor tipuri de unelte din os, corn și fildeș.³⁵ Trebuie să specificăm, că aceasta lucrare complexă a fost dedicată întregului proces, începând de selectarea materiei prime organice și până la realizarea pieselor finite, gata de utilizare³⁶. A. Filippov a subliniat, că:

- confecționarea uneltelor din os, corn și fildeș nu este un proces care necesită multă muncă și mult timp. Mai dificil era, în opinia lui A. Filippov, păstrarea formei obiectului finit (aici se specifică – forma dreaptă a vârfurilor) fără a fi influențate de procesele naturale de deteriorare a osului, cornului și a fildeșului (autor propune metode de înmuiere a materiei prime sub temperaturi înalte – „fierberea”);
- nu există analogii a inventarului litic necesar „contemporan”, de aceea este important să confecționezi unelte specifice perioadei pentru realizarea proceselor tehnologice;
- variantă concretă pentru o anumită funcție poate solicita cerințe specifice pentru forma finală a piesei din os, corn și fildeș. De acestea depinde și forma, și proporțiile uneltei, dar și procesele funcționale, legate direct cu metodele și procedeele utilizării piesei în activități economice.³⁷

Analizarea complexă a pieselor din os, corn și fildeș au fost realizate și la alte stațiuni paleolitice.³⁸ Aceste studii au avut ca scop în primul rând analiza tipologică a pieselor (Tabelul 1). Cunoașterea tehnologiei ca metodă de analiză a materiilor organice se afla la începuturi și se limita la analiza tehnicilor de confecționarea uneltelor. Scopul principal al cercetătorilor a constat în determinarea relațiilor dintre industriile din cadrul complexelor culturale tehnice.³⁹ Studiile tipologice au relevat unele asemănări și diferențe în industriile osului, cornului și a fildeșului din paleoliticul superior și au contribuit treptat la rezolvarea întrebărilor despre atribuția culturală a siturilor pe baza analizei pieselor din os, corn și fildeș⁴⁰, ceea ce a permis cercetătorilor să identifice similitudini și diversități ale siturilor din zona câmpiei de Est.⁴¹

Astfel, spre sfârșitul sec. XX în știința sovietică s-a format baza metodologiei tehnologice, morfologice și tehnico-tipologice; s-a fondat treptat o „imaginea” a industriilor osului, fildeșului și a cornului din stațiunile paleoliticului superior, drept o sursă importantă privind atribuția culturală a stațiunilor din zone conexe. Analizele tehnologică și funcțională, dar și cea traseologică (care se afla la începutul dezvoltării sale) au extins cunoștințele despre prelucrarea materiilor organice, care, au fost studiate în principal pe fundalul analizei prelucrării a pietrei.⁴² Toate aceste realizări au stat la temelia metodelor mai avansate, utilizate de cercetători contemporani, ceea ce a făcut posibilă studierea complexă a uneltelor, a pieselor de artă și a podoabelor, care sunt parte integrantă a culturii materiale și spirituale ale comunităților din perioada paleoliticului.

³⁰ Gvozdover 1953, 195.

³¹ Gvozdover 1953, 193.

³² Gvozdover 1953, 194-198.

³³ Gvozdover 1953, 207.

³⁴ Gvozdover 1977; Gvozdover 1987; Gvozdover 1995.

³⁵ Filippov 1978.

³⁶ Filippov 1978, 24.

³⁷ Filippov 1978, 31.

³⁸ Efimenko 1958, Shovkoplias 1968, Zaverniaev 1978, Grigor'eva 1979, Grigor'eva 1999.

³⁹ Tarasov 1979, Grigor'eva 1979, Zaverniaev 1987, Grigor'eva 1999.

⁴⁰ Gvozdover 1953; Rogachev 1955; Efimenko 1958.

⁴¹ Filippov 1978, Tarasov 1979, Zaverniaev 1981.

⁴² Gvozdover 1995.

Tabelul 1. Principalele etape de dezvoltarea a studierii inventarului osteologic din stațiunile paleolitice în literatura sovietică

Perioada	Principale idei /metode de cercetare	Principalii cercetători	Stațiuni etalon
Până la 1930	Descrierea semantică și stilistică a pieselor de artă și podoabelor din os și fildeș.	G.A. Bonch-Osmolovskii, F.K. Volkova, P.I. Boriskovskii, M.Ya. Rudinskii, B.E. Petri și alții.	Kirillovskaia (Kievo-Kirillovskai), Kostenki I-IX, stațiunea Karacharovskaia, Kokorevo I, Kolkhida etc.
Anii 1930–1940	Analiza tipologică formală nu doar a obiectelor de artă și a podoabelor, ci și a diferitor tipuri de unelte. Primele încercări de descriere a uneltelor din os, corn și fildeș din aspecte ale funcționalității lor.	M.M. Gerasimov, G.A. Bonch-Osmolovskii, P.I. Boriskovskii, P.P. Efimenko, S.N. Zamiatnin, și alții.	Kiik-Koba, Shaitan-Koba, Teshik-Tash, Siureni I, Eliseevichi I, Avdeev, Mal'ta, Borschevo etc.
Anii 1950–1970	Analiza tipologică mai detaliată, descrierea funcționalității pieselor, proprietățile materiei organice. Corelarea rezultatelor analizei inventarului osteologic cu observațiile etnografice și realizarea primelor experimente tehnologice.	S.A. Semenov, M.M. Gerasimov, A.P. Okladnikov, M.D. Gvozdover, O.N. Bader, L.M. Tarasov, L.V. Grekhova, A.N. Rogachev și alții.	Sungiri, Avdeev, Mezin, Mezhirichi, Suponevo, Il'skaia, Eliseevichi I, Timonovskaia, Iudinovo, Muralovka, grotă Stolbovoi, Hotilevo I-II, Kokorevo I-II etc.
Anii 1970–1990	Formarea școlii sovietice clasice de a cercetare a paleoliticului, caracterizată prin descrierea tipologică și tehnologică, utilizarea metodei traseologice, crearea tabelelor de baze de date pentru corelarea materialului osteologic.	M. D. Gvozdover, A.K. Filippov, G.F. Korobkova, F.M. Zaverniaev, V.E. Schilinskii, G.V. Grigor'eva, N.B. Akhmetgaleeva, E.Yu. Girea, G.A. Khlopachev și alții.	Kostenki I-IX, XIII, XV și XVII, Borschevo I-II, Hotilevo I-II, Avdeev, Pushkari I, Kokorevo I-II etc.

BIBLIOGRAFIE

- Bader, O. 1978. Sungir' – verkhnepaleoliticheskaja stojanka, Moskva: Nauka.
- Bonch-Osmolovskii, G. 1931. O narezkah na paleoliticheskikh kostyah. Soobshchenija Gosudarstvennoj akademii istorii material'noj kul'tury 8: 25-27.
- Bonch-Osmolovskii, G. 1940. Paleolit Kryma, vyp. 1. Grot Kiik-Koba, Moskva-Leningrad: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- Boriskovskii, P. 1941. Paleoliticheskaja stojanka Borshchevo II. Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR 2: 37-60.
- Efimenko, P. 1931. Znachenie zhenshchiny v orin'jaksuju epokhu. Soobshchenija Gosudarstvennoj akademii istorii material'noj kul'tury 11, 3–4, Moskva: OGIZ.
- Efimenko, P. 1958. Kostenki I, Moskva-Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- Filippov, A. 1978. Tekhnologiya izgotovleniya kostjanykh nakonechnikov v verkhnem paleolite. Sovetskaja Arkheologiya 2: 23–32.
- Gerasimov, M. 1931. Mal'ta. Paleoliticheskaja stojanka, Irkutsk: Kraevoj Muzej.
- Gerasimov, M. 1941. Obrabotka kosti na stojanke Mal'ta. Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR 2: 65-85.
- Grekhova, L. 1977. Obrabotannaja kost' Timonovskoj stojanki, in: Problemy paleolita Vostochnoj i Tsentral'noj Evropy: 83–93. Moskva: Nauka.

- Grigor'eva, G. 1997. Kostianoi inventar' verkhnepaleoliticheskikh stoianok basseina Desni-Dnepra, in: Verkhnepaleoliticheskoe poselenie Iudinovo 3, vyp. 2: 115-131. Sankt-Peterburg: Rossijskaja Akademija Nauk.
- Gvozdozer, M. 1953. Obrabotka kosti i kostjanie izdelija Avdeevskoj stojanki. Materialy i issledovanija po arheologii SSSR 39: 192-226.
- Gvozdozer, M. 1958. Avdeevskaja stojanka i ee mesto sredi pamjatnikov pozdnego paleolita. Avtoreferat dissertatzii k.i.n. Moskva: bez izdatel'stva.
- Gvozdozer, M. 1977. Novye izobrazhenija cheloveka iz Avdeevskoj verkhnepaleoliticheskoi stojanki i ikh mesto sredi statuetok kostenovskoj kul'tury. Voprosy antropologii 57: 75-86.
- Gvozdozer, M. 1985. Ornament na podelkakh kostenovskoj kul'tury. Sovetskaja arheologija 1: 9-22.
- Gvozdozer, M. 1995. Art of the Mammoth Hunters. The finds from Avdevo (Oxbow monograph 49). Oxford: Oxbow Books.
- Rogachev, A. 1955. Kostenki IV – poselenie drevnekamennogo veka na Donu. Materialy i issledovanija po arheologii SSSR 45. Moskva-Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- Rogachev, A. 1957. Mnogoslojnye stojanki kostenkovsko-borshchevskogo rajona na Donu i problemy razvitia kul'tury v epohu verhnego paleolita na Russkoj Ravnine. Materialy i issledovanija po arheologii SSSR 59, 9–134.
- Semenov, S. 1957. Pervobytnaja tekhnika (opyt izuchenija drevnejshikh orudij i izdelij po sledam raboty). Materialy i issledovanija po arheologii SSSR 54. Moskva-Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- Semenov, S. 1963. Izuchenie pervobitnoj tekhniki metodom eksperimenta, in: Novie metody v arheologicheskikh issledovanijakh: 191-214. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- Semenov, S. 1968. Razvitie tekhniki v kamennom veke. Leningrad: Nauka.
- Shovkoplias, I. 1965. Mezinskaja stojanka. Kiev: Naukova dumka.
- Soldatova, T. 2015. Kostjanye industrii rannej pory verhnego paleolita Evropy. Avtoreferat dissertatzii k.i.n. Moskva: bez izdatel'stva.
- Tarasov, L. 1979. Gagarinskaja stojanka i ee mesto v paleolite Evropy. Moskva-Leningrad: Nauka.
- Zaverniaev, F. 1978. Antropomorfnaia skul'ptura. Khotilevskoj verkhnepaleoliticheskoi stojanki. Sovetskaja Arkheologija 4: 145-161.
- Zaverniaev, F. 1981. Gravirovka na kosti i kamne Khotilevskoj verkhnepaleoliticheskoi stojanki. Sovetskaja Arkheologija 4: 141-158.

NATALIA OVCEAROV
Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău, Republica Moldova
ovcearovnatalia@gmail.com